

Korkunun Pedagojisi ya da “Beyaz Lale”de Duyguların İşlevleri

Murat GÜR*

ÖZET

Bu çalışma, Ömer Seyfettin’in “Beyaz Lale” hikâyesinin duyguların kültürel ve ideolojik işlevi açısından incelenmesi hakkındadır. Bu doğrultuda, Türk milliyetçiliğinin edebî alandaki kurucu metinlerinden “Beyaz Lale”, çağdaş duygu kuramları çerçevesinde ele alınarak ‘duygu politikası’ ve ‘duyguların dolaşımı’ kavramları odağında irdelenmektedir. Çalışmadaki varsayım, söz konusu hikâyede sunulan ya da yaratılmaya çalışılan korku, utanç ve öfke başta olmak üzere neredeyse bütün duyguların yazarın kimlik oluşturma stratejisinin bir parçası olduğu düşüncesidir. Böyle bir bakış açısından anlatı, yalnızca tarihî bir temsil değil, aynı zamanda kimlik, aidiyet ve ahlâk değerlerini yeniden kuran pedagojik bir sistem biçiminde değerlendirilebilir.

Çalışmada öncelikle çağdaş duygu kuramları çerçevesinde “duyguların politikası” kavramına odaklanılmaktadır. Bu doğrultuda duyguların, bireysel değil de toplumsal deneyimler olarak kavranmasının yol açacağı anlam alanları ile duygular aracılığıyla biz ve öteki arasındaki mesafenin nasıl belirlendiği, duyguların politik bedenleri birbirine yaklaştırma ve uzaklaştırma gücünün nasıl işlediği sorgulanmaktadır. Ardından duyguların yönelimi, dolaşımı ve sınır kurucu niteliğine ilişkin kavramsallaştırmalar etrafında kuramsal bir çerçeve çizilmektedir.

“Beyaz Lale”ye böyle bir yaklaşım, anlatının temelinde yer alan duygunun korku olduğu gözler önüne serer. Korku burada, anlatının atmosferini biçimlendiren, okuru yönlendirerek ideolojik duyarlılığı besleyen bir işleve sahiptir. Bu yapı utanç duygusunun görünür hâle gelmesini sağlar ve utanç, kadın bedeni ve mahremiyet temsilleriyle ilişkili biçimde sunulur. Bu bakışla metinde, anlatı düzeyindeki

* Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Nevşehir/Türkiye. E-posta: muratgur@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1577-9152
DOI: 10.32704/9789751751683.2024.0435

korku ve utancın, okur düzeyinde öfkeyi doğurmasının, öfkenin de gurur aracılığıyla harekete geçmeyi teşvik etmesinin amaçlandığı iddia edilebilir. Böyle bir çerçevede duygular, toplumsal normların içselleştirilmesi için düzenlenen bir disiplin mekanizması olarak belirir. Başka bir deyişle, duyguların anlatı içindeki organizasyonu ve işlevi, Ömer Seyfettin'in kimlik inşa etme stratejilerinden biri biçiminde değerlendirilebilir.

“Beyaz Lale”nin duyguların kültürel ve ideolojik açıdan okunmasına imkân sağlayan yapısı, duyguların dolaşımı aracılığıyla işleyen bir iktidar pedagojisini de görünür kılar. Yazar, duyguların yönünü belirleyerek korkuyu öğretici, utancı düzenleyici ve öfkeyi de harekete geçirici bir nitelikte kurgular. Böyle bir çözümlemeyle, millî kimliğin duygusal düzeyde de inşa edilebileceğinin gözler önüne serilmesi ve Türk edebiyatında duyguların işlevine dair bir tartışma zemini açılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Duyguların politikası, ideolojik söylem, korku, utanç, öfke, kimlik inşası.

The Pedagogy of Fear: The Functions of Emotions in “Beyaz Lale”

ABSTRACT

This study examines Ömer Seyfettin’s short story ‘Beyaz Lale’ in terms of the cultural and ideological function of emotions. In this context, ‘Beyaz Lale,’ one of the founding texts of Turkish nationalism in the literary field, is examined within the framework of contemporary theories of emotion, focusing on the concepts of “emotional politics” and “the circulation of emotions”. The assumption in this study is that almost all emotions presented or attempted to be created in the story, primarily fear, shame, and anger, are part of the author’s identity-building strategy. From this perspective, the narrative can be evaluated not only as a historical representation but also as a pedagogical system that reconstructs identity, belonging, and moral values.

The study primarily focuses on the concept of the ‘politics of emotions’ within the framework of contemporary affect theory. In this regard, it questions the meaning fields that arise from understanding emotions as social rather than individual experiences, how the distance between us and the other is determined through emotions, and how emotions work to bring political bodies closer together or push them apart. Subsequently, a theoretical framework is outlined around conceptualizations concerning the orientation, circulation, and boundary-defining nature of emotions.

Such an approach to “Beyaz Lale” reveals that fear is the underlying emotion at the heart of the narrative. Fear functions as a structure that shapes the atmosphere of the narrative, guiding the reader and feeding ideological sensitivity. This structure renders shame visible, and shame is presented in relation to representations of the female body and privacy. From this perspective, it can be argued that the fear and shame at the narrative level are intended to generate anger at the reader level, and that anger, in turn, encourages action through pride. Within such a framework, emotions emerge as a disciplinary mechanism organised for the internalisation of social norms. In other words, the organisation of emotions within the narrative is one of Ömer Seyfettin’s strategies for constructing identity.

The structure of “Beyaz Lale”, which allows for the cultural and

ideological interpretation of emotions, also reveals a pedagogy of power that operates through the circulation of emotions. The author constructs emotions by determining their direction, assigning fear an instructive function, shame a regulatory function, and anger a motivating function. Such an analysis aims to demonstrate that national identity can also be constructed at the emotional level and to open up a discussion on the function of emotions in Turkish literature.

Keywords: The politics of emotions, ideological discourse, fear, shame, anger, identity construction.

Giriş

Ömer Seyfettin, hikâyeleriyle, edebiyatın toplumsal dönüşüm için ideolojik bir araç olarak nasıl kullanılacağını gösteren kurucu bir figürdür. Onun hikâye dünyaları, dil, kimlik, kültür ve ideoloji arasındaki ilişkinin edebî boyutta harmanlandığı “inşa” alanları şeklinde değerlendirilebilir. Söz konusu alanlar, ‘bir ideoloji olarak milliyetçilik’ ile çerçevelenmiştir ve onun hakkındaki devasa külliyat, bu insanın çeşitli biçimlerini gözler önüne serer. Hikâyeleri “beden ve toplumsal cinsiyet inşalarından, milliyetçiliğin kişiler üzerinden nasıl sergilendiğine, model şahısların özelliklerinden ötekilik kurgularına ve alegorik ya da kültürel okumalara kadar” (Gür 2024: 151) çeşitli bakış açılarından ele alınmıştır. Düşünce dünyası ve hikâyelerinin anlam evreni hakkında yapılan hemen her çalışmanın neredeyse ortak sonucu da metinlerin “bilinç uyandırma” işlevidir. Bu doğrultuda onun “özellikle ‘Yeni Lisan’ makalesinden sonra kaleme aldığı kurmaca ve kurmaca dışı eserlerin birçoğunun kitleleri çağının gerçeklerine uyandırmaya” (Gür 2020a: 337), onları bilinçlendirmeye, eğitmeye ve yeniden inşaya hizmet ettiği ortadadır. Ömer Seyfettin’in bu doğrultudaki inşa stratejilerinden birinin de duyguların kurgulanması başka bir deyişle onun hikâyelerindeki duygu politikaları olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada, Ömer Seyfettin’in hikâyelerinde duyguların nasıl ve hangi amaçlar doğrultusunda kurgulandığının, hikâye kişileri ve okur nezdinde ne tür işlevler gördüğünün gün yüzüne çıkarılması yolunda bir giriş olarak “Beyaz Lale” hikâyesine odaklanılmaktadır. Söz konusu hikâyenin seçilmesinin öncelikli nedeni, daha önceki çalışmalarda vurgulandığı üzere bu anlatının Türk milliyetçiliğinin edebî açıdan kurucu metinlerinden biri olduğu düşüncesidir (Gür 2020b; Gür 2024). Bunun dışında “Beyaz Lale”nin, bir savaş ve soykırım anlatısı olması açısından, Ömer Seyfettin hikâyeleri arasında duyguların en ‘yoğun’ biçimde işlendiği metin olduğu da kolaylıkla söylenebilir. Buradaki varsayım, hikâyede özellikle korku ve utanç aracılığıyla yaratılan ‘duygusal’ atmosferin yazarın kimlik inşa stratejisinin bir parçası olduğu düşüncesidir. Bu bakış açısından hikâyenin, tarihî bir metin olmanın ötesinde çağına ve geleceğe yönelik ahlâk, aidiyet ve kimlik değerlerini yeniden kuran pedagojik bir metin olduğu iddia edilebilir.

Böyle bir iddia doğrultusunda bu çalışmada “Beyaz Lale”, Sara Ahmed’in (2015) çerçevesini çizdiği ‘duygu politikası’ ve ‘duyguların dolaşımı’ kavramları etrafında irdelenerek hikâyede korkunun nasıl kurgulandığı ve hangi işlevleri taşıdığına odaklanılacaktır. Öncelikle Ahmed’in teorik çerçevesine ve temel kavramlarına değinilecek ardından hikâyede kurgulanan duyguların bireysel değil de toplumsal deneyimler olarak kavranmasının

yol açacağı anlam alanları üzerinde durularak duyguların kimlik kurmadaki rolü sorgulanacaktır. Böylece millî kimliğin duygusal düzeyde nasıl inşa edildiğinin gözler önüne serilmesi ve Türk edebiyatında duyguların işlevine dair bir tartışma zemini açılması amaçlanmaktadır.

1. Duyguları Kavramlaştırmak: Duyguların Politikası, Dolaşımı ve İşlevi

Duyguların kavramlaştırılması ve tanımlanması disiplinler arası bir bakışı gerekli kıldığı için sorunlu bir başlangıç noktasıdır. Her şeyden önce, gündelik hayatta birbirinin yerine kullanılsa da ‘duygu (emotion)’, ‘his/duyum (feeling)’ ve ‘duygulanım (affect)’ gibi temel kavramların ne olduğu ve kesin tanımları noktasında henüz bir fikir birliği bulunmamaktadır. Dolayısıyla duyguları çalışmak, onları tanımaktan daha zorlayıcıdır ve neyin duygu ya da duygulanım olarak kabul edileceğinin bile belirli olmadığı dile getirilebilir.

Yaklaşık yirmi beş yıldır duygu çalışmalarındaki yoğunlaşma literatürde ‘duygusal dönüş (affective turn)’ olarak adlandırılmış ve duygular, antropoloji, psikoloji, felsefe, sosyoloji, siyaset bilimi, tarih, kültürel çalışmalar ve edebiyat bilimi dâhil birçok disiplinde çeşitli bakış açılarından ele alınmıştır (Houen 2020). Modern dönemdeki araştırmaların çoğu “duyguların bireysel olmaktan ziyade tarihsel, kültürel, kolektif yönlerini ve kaynaklarını ortaya koy[muş]”, böylece duygu çalışmaları, “duygularla ne yaptığımız, duyguların bize ne yaptığı; tarih yazımının, siyasi söylemlerin [...] kolektif aidiyetlerin, bireysel ilişkilerin, benlik inşasının hangi duyguların üretimi, dolaşımı ve yayılımı üzerine kurulduğu soruları” hakkında düşünülen bir alan olmuştur (Dicle 2022: 5). Duyguların bireysel değil de kolektif açıdan ele alınması gerektiği noktasında duygu çalışmalarındaki dönüm noktası olarak Sara Ahmed’in *Duyguların Kültürel Politikası* (2015) başlıklı eseri gösterilebilir.

Ahmed, kendinden önceki çalışmalardan farklı olarak duyguların ‘ne olduğuna’ değil, ‘ne yaptığına’ odaklanarak bakışları duyguların işlevlerine çevirir (2015: 13). Ona göre özellikle korku, iğrenme, utanç gibi duygular, bireylerle birlikte kolektif bedenleri de şekillendiren, toplumsal ve politik ilişkileri yönlendiren güçlerdir. Aynı zamanda ‘biz’ ve ‘öteki’ arasındaki mesafeyi belirleyen, sınırların çizilmesinde rol oynayan bir iktidar aygıtı gibi işler (2015). Ahmed, kuramsal çerçevesini duyguların dolaşımı ve yönelimini açıklamak üzere ‘yapışkanlık’, ‘tesir ekonomisi’ ve ‘sınır/yüzey oluşumu’ kavram setini kullanarak oluşturur. Yapışkanlık kavramı, duyguların belirli nesnelere, bedenlere ve göstergelere tutunarak ırk ve toplumsal cinsiyet gibi hiyerarşilerin pekiştirilmesini ya da onların dönüşümüne karşı gösterilen direnci açıklamak için kullanılır (2015: 115-119). Tesir ekonomi-

si, duyguların bir çeşit sermaye işlevi gördüğünü, nesne ya da göstergede var olmadığını ve “dolaşımın sonucu olarak üretildiğini” anlamaya yarar (2015: 62-66). Bunlar, duyguların ‘biz’ ve ‘öteki’ arasındaki etkileşim aracılığıyla ‘sınırları ya da yüzeyleri’ nasıl belirlediğinin ve nasıl dolaşımda kaldıklarının anlaşılması açısından önemlidir.

Böyle bir bakışla, başta korku olmak üzere söz konusu duygular, içten gelen bireysel tepkiler değil Michel Foucault’nun tabiriyle “bireyi kategorize ederek, bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik yaşama müdahale ede[n]” ve böylece “bireyleri özne yapan bir iktidar biçimi” (2014: 63) olarak ele alınabilir. Bu doğrultuda Foucault’nun özne ve iktidar arasındaki ilişki çerçevesinde sunduğu “biz kimiz” sorusunun, Ahmed’in düşünce dünyasında “kimden korkuyoruz” ya da “kimden iğreniyoruz” a dönüştüğü dile getirilebilir.

Kurmaca dünyalara bu açıdan yaklaşıldığında edebî metinler, duyguların nasıl dolaştığının ve ideolojik anlamların duygular aracılığıyla nasıl kurulduğunun anlaşılması için elverişli bir alan görünümü sunar. Ayrıca edebî bir metnin yalnızca tematik değil, aynı zamanda yapısal boyutunun oluşturulmasında da işlevsel bir öge hâline gelirler. Başka bir deyişle duygular, anlatı kişilerinin psikolojik derinliklerini, olay örgüsünün duygusal tonunu belirlemenin ötesinde, anlatının yönünü ve alımlanış biçimini de etkiler. Anlatıda hangi duygular üzerine yoğunlaşıldığı, duyguların hangi göstergelere yapıldığı ya da neyi teşvik ettiği bir metnin ideolojik sınırlarını da görünür kılar. Dolayısıyla bir metindeki duyguların çözümlenmesi, yalnızca kurmaca boyutta değil, yazar ve okur nezdinde de işlevseldir. Sara Ahmed’in fikirlerinden yola çıkarak söylenecek olursa duygular, nesneler ve göstergeler arasında dolaşırken, aynı zamanda okurla metin arasında bağlar kurar. Metinler aracılığıyla okura nasıl hissetmesi ya da ne hissetmesi gerektiği dikte edilir (bk. Ahmed 2015: 33-36). Böylece duygular, okurun eğitimi için bir araç hâline gelir. Özellikle ‘ideolojik’ nitelenebilecek metinlerde okurdan, metni anlamasından çok metin aracılığıyla duyulanması beklenebilir. Böylece, William Reddy’nin tabiriyle “duygusal rejim” oluşturulur. Şeyma Afacan, Reddy’nin duygusal rejim kavramının genel çerçevesini şöyle özetler:

Her payidar politik rejim, duygulara dair yeni bir kurallar listesi, yani yeni bir duygusal rejim üretir. Ancak duygusal rejimler politik rejimlerle sınırlı değildir, geniş bir yelpazede karşımıza çıkar. Mesela kültürel alanda törenler, ritüeller ve sanatsal yorumlar, sosyal alandaysa askerlik, okullar, ruhbanlık gibi kurumlar duygusal ifade

tarzlarına şekil verir, yeni duygusal rejimler üretir. Duygusal rejimler bazı durumlarda kişilerin hissediş şekillerini belirlerken bazı durumlarda kişilerce tamamen reddedilip duygusal kaçış alanları yaratır (Afacan 2022: 33-34).

Ahmed'in ve Reddy'nin duygular, yazar ve okur üçgenindeki düşünceleri Foucault'nun özne ve iktidar kavramlarının toplumsal içeriği bağlamındaki incelemeleriyle bir arada düşünüldüğünde duyguların politikası daha anlaşılır hâle gelir. Edebî anlatı, duygular aracılığıyla hem bireysel hem de toplumsal bir iktidar yapısı kurabilir, duyguları yönlendirebilir ve hangi duyguların işler hangilerinin geçersiz olduğunu belirleyen bir duygu ekonomisi yaratabilir. Edebî metinlerin duygular aracılığıyla ya da onlar üzerinden okunması da edebiyatın estetik olduğu kadar ideolojik etkisiyle de örtüşür ve edebiyatın ideolojik bir araç olarak kullanılma biçimlerinden birini daha gözler önüne serer.

2. “Beyaz Lale”de Duygu Politikasının İnşası: Korku ve Utanç

“Beyaz Lale”de Milliyetçi Söylem, Eril Dil ve Öteki” başlıklı çalışmada, Partha Chatterjee'nin Doğu tipi milliyetçilik kavramı etrafında söz konusu hikâyenin ‘Batılı akıl’ aracılığıyla milliyetçi söylemi nasıl kurduğu üzerinde durmuş ve neden Türk milliyetçiliğinin kurucu metinlerinden biri olarak ele alınması gerektiğini tartışmışım (Gür, 2020). “Ömer Seyfettin’de Kişi Kurguları: Ucubeler ve Canavarlar” başlıklı çalışmada da canavarlık kuramı bağlamında Radko’nun kurgusuna değinmiş, öteki aracılığıyla millî kimliğin nasıl inşa edildiğini irdelemiştim. Burada korku bir duygu olarak değil, canavarla iç içe bir olgu olarak ele alınmıştı (Gür, 2024). Bu çalışmada da yalnızca duygulara odaklanarak söz konusu iki incelemedeki tespitlerin genişletilerek vurgulanması ve Ömer Seyfettin’in kimlik inşa stratejilerinden birinin daha aydınlatılması amaçlanmaktadır.

Duygu politikasından farklı bir bağlamda da olsa “Beyaz Lale”nin duygusal bir yoğunlukla kurulduğu ve bu yoğunluğun uyarıcı ya da başka deyişle pedagojik bir işlevi olduğu fikri Hülya Argunşah’a aittir (2024). Argunşah, “Milliyetçilik ve Çatışma Alanı Olarak Kadın Bedeni: Beyaz Lale” makalesinde, yazarın söz konusu hikâyede “travmatik etkilenmenin birer göstereni olan endişe, dehşet, korku, iğrenme, aşağılanma gibi duygulara hitap ettiğini” dile getirir. Ayrıca ona göre, “ilk bakışta düşünsel arka planı yokmuş ve daha çok pratik hayata yönelik ilkel uygulamış gibi görünen [...] sahneler, okuyucuyu sarsmayı, ona muhtemel başka tehlikeleri hatırlatmayı isteyen yaklaşımın bir sonucudur” (2024: 134). Argunşah’ın tespitlerinden yola çıkılarak duyguların yoğunluğunun bilinçli bir tercih olduğu kolaylıkla iddia edilebilir. Duygu politikaları doğrultusunda sorulması ge-

reken soru ise söz konusu duyguların ve yoğunluklarının nasıl kurulduğu, bunların yazar, metin ve okur arasında nasıl dolaştığı ve duyguların ideolojik açıdan uyarıcı/eğitici işlevi nasıl yerine getirdiğidir.

“Beyaz Lâle”, her şeyden önce tarihî gerçekliğe dayanan, gerçekçi yapıyla kurgulanmış bir savaş, daha doğrusu savaşın ardından olanlarla ilgili bir anlatıdır. Dehşet, korku, iğrenme ve aşağılanma gibi duyguları ‘yoğun’ biçimde hissettirmesi de tam olarak savaş sonrası ile ilgilidir. Daha hikâye başlamadan kullanılan “Bedbaht Rumeli Müslümanlarına” ithafı ile belirli bir duygu durumunun altı çizilir. Anlatıdaysa birbiriyle savaşan iki ordu yerine, silahlı kuvvetlerin karşısında çaresizce bekleyen sivil bir halk konumlandırılır. Yenilen Osmanlı ordusu Serez’den geçip gitmektedir ama onların izleri “taze ve korkak” sıfatıyla tanımlanarak görünür hâle getirilir. Ordu, tıraşları uzamış, pis, parçalanmış giysiler içinde, silahları taşıyamayacak kadar güçsüz, yorgun, perişan ve kabahatli olarak tanımlanır (Ömer Seyfettin, 2020: 428). Bu, düşman karşısında bozguna uğramış kaçan bir ordunun betimlemesidir. Burada kaçış, yaratılacak korku atmosferinin de girişini oluşturur. Vurgunun güçlendirilmesi adına bu “kabahatli” ordunun karşısına onların içinde bulundukları perişanlıktan eğlence çıkaran Hristiyan ahali yerleştirilir ve onların Türk ordusuna nefretinin altı çizilir. Sonra bir tür sahne atlamasıyla Türklerin erkeklerine odaklanılır ve onların hâli şöyle tanımlanır: “Şehrin Rum ve Bulgar olmayan kısmı derin bir sükût içinde uyuyordu. Bütün perdeler inmişti. Kafeslerde heyecanlı gölgeler oynuyor, sararmış erkekler demirleri vurulmuş kapıların arkasında kalplerinin çarpıntısını dinler gibi bütün gün, bütün gece pinekliyordlardı” (2020: 429). Bu satırların ardından odak yeniden Hristiyanlara çevrilir. Tatlılar, kızartılmış etler, köpüklü şarap, mandolin ve gitarlarla bir şölen ortamı gösterilir. Galiplerin sevinçlerinden yerlerinde duramadığı, “ayaklarında görünmez kanatlar varmış gibi, oraya buraya koş[tukları]” belirtilir (2020: 429).

Bu çerçeve, hikâyenin giriş bölümüdür. Sadece bu bölüm bile duygusal politikanın nasıl kurulduğunu gözler önüne serer. Hikâyenin başındaki ithaf, Sara Ahmed’in yönelim kavramı açısından bir belirleyici olarak ele alınabilir. Hikâyenin hitap ettiği okur kitlesinin de içinde bulunduğu bir “biz” kimliğinin alanı belirlenir ve okura nasıl hissetmesi gerektiği hakkında bir tür ipucu verilir. Böylece sadece ithaf aracılığıyla duygusal bir alan oluşturulur. İthaf, hikâyede duyguları yaşayanlarla ilgilidir ama hikâye aslında, Ahmed’in tanımıyla “ulusla özdeşleştirilen bir öznel topluluğu olan ‘biz’e örtük bir gönderme” (2015: 10) içerir. Böylece duygular aracılığıyla ‘biz’ ve ‘öteki’ arasında hizalama yapılır.

Ahmed, duyguların birbiriyle ve ötekiyle temaslar sonucunda şekillendiğini iddia eder (2015:13). Giriş bölümü bu ilişkiselliği açık biçimde ortaya koyar. Türk ahalinin korkusunu doğuran, kendi ordularının kabahati başka bir deyişle utancıdır. Hristiyanların sevincini ortaya çıkaran ise Türklerin utancından kaynaklanan korkularıdır. Burada duygular, birbirine karşıt olarak inşa edilirken “bir öz varlık yerine, bir sosyal varlık formu hâline gelirler” (Ahmed 2015: 20). Böylece duyguların ‘sınır çizen’ işlevi de gün yüzüne çıkar. Karşıt duygular aracılığıyla kitleler birbirinden ayrılır ve aralarında belirli bir mesafe yaratılır. Biz, içe; öteki ise dışa ait biçimde sunulur. Korku içe çekilmeyi, sevinç dışa taşmayı tanımlar hâle gelir. Böylece duygular “sınır ve yüzeylerin kendilerini üretirler” (Ahmed 2015: 20).

Ayrıca, Türk erkeklerinin sararmış biçimde, kilitli kapılar ardında, kalplerinin çarpıntısını dinler gibi oluşu da korkunun yalnızca tanımını değil aynı zamanda kabullenildiğini gösterir. Korku burada bir tür tepkinin yerine tepkisizliğe ve sessizliğe dönüşür. Bu aynı zamanda durumun kabulünü ve itaati de gösterir. Ne var ki bu tepkisizlik, kabul ve itaat hikâyesinin devamında daha büyük utançların doğmasına neden olacaktır. Daha öncesinde Ahmed’in teorik çerçevesinden (2015) yaklaşıldığında hikâyesinin değinilen giriş bölümünün aynı zamanda duyguların yaratıldığı, göstergelere yapıştırıldığı ve dolaşıma girdiği alan olduğu dile getirilebilir. Bu alanda oluşturulan göstergeler hem metin içinde hem metin dışında dolaşıma girer ve bir duygu ekonomisi oluşturur. Sınırlar yalnızca hikâye kişileri için değil, okur için de geçerlidir. Okur da hangi duygunun meşru, hangisinin yasak olduğu konusunda bir tür uyarı ile karşı karşıyadır. Böylece nasıl hisse-deceği de okura aktarılarak muhatap ‘duygusal bir rejimin’ içine çekilir.

Hikâyesinin ikinci bölümü, Radko’nun sahneye çıktığı, katliam planının, soruşturmaların ve işkencelerin sergilendiği kısım olarak kabul edilebilir. Önce Radko’nun bir canavar olarak portresi çizilir (bkz. Gür, 2024) ardından girişte yaratılan korku atmosferi yoğunlaştırılır. İlk olarak işgal edilen yerlerden getirilen Türk kızları çıırılçıplak soydurulur, aşağılanır ve askerler arasında paylaştırılarak onların eğlencelerine meze edildikten sonra öldürülür. Bu sahnelerde Radko’nun tatmin olmadığı ve kendi fantezilerini gerçekleştireceği Türk kızını aradığının vurgusuyla, hikâyesinin devamında olacaklarla ilgili ‘endişe’ artırılır ve korku da okura yönlendirilir. Bu yönelim, özellikle katliam için hazırlanan mahkeme, burada kullanılacak eşyaların tanıtımı ve devamında yapılacakların anlatıldığı kısa sahnede belirginleşir:

Şehrin en büyük fırını hazırlanacak, âli mahkeme için lüzumu olan sandalyeler, büyük masa, kırmızı örtü, *İncil*, ip, zeytinyağı, kerpeten, ustura, şiş vesaire gibi şeyler oraya götürülecek, vakit geçirmeden

işe girişilecekti. Zenginlerden paraları tamamıyla alındıktan sonra umumi yağmalara izin verilecek, şehrin kızları askerlere dağıtılacak, askerlerin arasında kavgaya rekabete meydan vermemek için mahaller bölük dairelerine ayrılacaktı (2020: 432).

Hikâye kişilerinin bu plandan haberi olmadığından, bu sahnenin doğrudan okura yönelik duygusal politikanın bir parçası olarak değerlendirilebileceği söylenebilir. Planı yapanın Radko olması, onu bir canavar olarak duyguların yapıştığı nesne hâline getirir. Radko ile birlikte duygular, onun etkileşime girdiği kişiler arasında dolaşır. Hikâye kişilerinin bilgisizliğine karşı okurun bilgisi, şiddetin potansiyelinin hayalini birlikte getirir ve onun bir tepki olarak duygusal konum belirlemesini sağlar. Fırının hazırlanması, içeriğinin işkence malzemeleriyle donatılması, yağma emri, kızların dağıtılması gibi emirler de Reddy’nin duygu teorisi çerçevesinde “emotive”ler (2004: 96-11), başka bir deyişle duygusal harekete geçiriciler olarak tanımlanabilir. Bu harekete geçiriciler de hikâye özelinde korkunun dolaşımına ve hikâye evrenindeki korkunun yoğunlaştırılmasına hizmet eder. Dolayısıyla korkunun metinde yalnızca temsil edilmediği aynı zamanda üretildiği dile getirilebilir. Bu da bir tür duygusal iktidar yaratma biçiminde değerlendirilebilir. Hikâyedeki fırın sahnesi, okur ile beraber hikâye kişilerinin de korkuyla yüzleştiği sahne olarak değerlendirilebilir. Ayrıca korkunun yoğunlaştırıldığı alandır. Burada bir bebeğin fırına atılması, bir anne olarak kadın bedeninin, aşağılanacak biçimde zarar verilerek yine fırına atılması, toplanan diğer kadınların soyundurularak sorgulanması ve ardından askerlere dağıtılması, tecavüze uğraması ve öldürülerek meydanlara atılması korkuyla beraber utancı da doğurur. Sahnelerin gerçekçi sunumu okuru neredeyse tam anlamıyla seyirci konumuna getirir. Korku ve utanç karşısında okurun metin ile mesafesinin onu eylemsiz bıraktığı ve tepkinin yalnızca duygusal boyutta verilebileceği söylenebilir. Buradaki seyirci konumu dolayısıyla eylemsizliğin de okuru utancın suç ortağı yaptığı dile getirilebilir. Böyle bir bakış açısından, okurda uyandırılacak utanç da korkunun pedagojik bir işlevi biçiminde değerlendirilebilir.

Hikâyenin son sahnesinde Radko’nun Lale’ye sahip olmaya çalışması ve Lale kendini öldürdükten sonra, onun ölüsünü getirerek tecavüz etmesi ise korku, utanç ve aşağılanmanın yoğunluğunu en üst düzeye çıkarır. Bunun nedeni ise diğer işkence ve tecavüz sahnelerinden farklı olarak Lale’nin korkuya karşı eylemsizliği değil hareketi seçmesi, direniş göstererek tepki vermesidir. Radko’nun saldırısı karşısında Lale, diğer işkence gören kadınlardan farklı olarak, korkudan dolayı sessizliği değil öncelikle çılgılık atmayı, çırpınmayı ve ona karşı savaşmayı tercih eder. Bunu başaramayın-

ca içine düştüğü durumdan dolayı duyduğu utanç, nefes alışverişine kadar ayrıntılarla tasvir edilir. Bunlara ek olarak Radko'nun eylemiyle beraber bedeninin iğrençliği de Lale'nin bakış açısından sunulur. Radko'dan kurtulamayacağını anlayan Lale, ölümü bir kurtuluş olarak görerek kendini pencereden aşağı atar (2020: 458-461). Ne var ki Radko, onun ölü bedenini tekrar yatağa taşıyacak ve “biz” kimliğinin onurunu ve namusunu temsil eden beden öldükten sonra da öteki tarafından gerçekleştirilen tecavüzle aşağılanacaktır.

Milliyetçilik ve kadın bedeni arasındaki ilişki çerçevesinde bu sahnenin ve sahnede yaratılan duyguların muhatabının da okur olduğu dile getirilebilir. Namusu korumak için ölmenin bile namusu korumaya yetmediğinin, ötekinin, ölü bedeninin namusunu bile kirletebildiğinin vurgusu da hikâyenin mağdur kişileri ile aynı “biz” kimliğini taşıyan okuru duygusal açıdan bir araya getirir. Lale'nin intiharı utancın bedenleşmiş hâlidir ve onun bedeni de Ahmed'in tabiriyle “milletin sınır yüzeyine” dönüşür. Dolayısıyla bedenin ihlali aynı zamanda milletin sınırlarının ihlali olarak kodlanır.

Sonuç Yerine: Korkuyla Eğitmek ve Öfkeyle Birleştirmek

William Reddy, *Navigation of Feeling* başlıklı eserinde her iktidarın kendi çağı için geçerli, normatif duyguları ve bunları ifade ederek aşıl原因, devamlılığını sağlayan ritüelleri, uygulamaları ve duygusal unsurları belirlediğini tanımlamak için “duygusal rejim” kavramını kullanır. Ona göre bu belirlenim, her iktidarın istikrarının temel bileşenidir (2004: 129). Bu çerçevede duygusal rejimlerin üretilmesi, millî kimlik inşa süreçlerinin doğal bir parçasıdır ve kolektif belleğin oluşumuna hizmet eder. Milletler, düşünceler ile olduğu kadar duygular aracılığıyla da inşa edilir ve duyguların ortaklığı kişiyi bireysel kimlikten ‘biz’ kimliğine taşımaya hizmet eder (Şengül, 2025: 235).

“Beyaz Lale”de duyguların işlevinin anlaşılması, metnin çeşitli okumalarında da olduğu gibi, kimlik inşası çabalarıyla doğrudan bağlantılıdır. Çalışmada gösterildiği gibi hikâyede yaratılan korku ve utanç duygularının göstereni hikâye kişilerinden daha çok okurdur. Bu açıdan bakıldığında hikâye geçmiş anlatan tarihî bir metin olmaktan çok geleceğe yönelik pedagojik bir anlatı özelliği gösterir. Türk milliyetçiliği açısından bakıldığında bu anlatı “Türk milliyetçiliğinin gecikmişliğine yönelik bir uyarı” özelliği taşır ve uyarının “özellikle kadın bedeni üzerinden kurulması milliyetçiliğin de kadın bedenine yüklediği metaforik anlamlarla ilişkilidir” (Argunşah, 2024: 48). Uyarı, aynı zamanda bir “erkeklik çağrısı”dır ve “kadın-vatan-namus” eşleşmesi ile “erkeğin iktidarsızlık korkusu harekete geçirilir” (Sayak, 2019: 67-68). Bu durumun ancak okur merkezli bir yaklaşımla korku ve utancın

okurda yaratacağı etkiyle doğru orantılı olarak anlaşılabilceği dile getirilebilir. Dolayısıyla hikâyedeki duygusal eğitimin temel amacının korku ve utanç yoluyla öfke yaratımı ve böylece okur nezdinde ‘biz’ kimliğinin harekete geçirilmesi olduğu söylenebilir. Dönemin siyasi-ideolojik arka planına bakıldığında da ötekine yönelik kin ve öfke yaratımının millî bilinç uyandırma stratejilerinden biri olduğu görülebilir (Kılıç 2015). Bu yönden “Beyaz Lale”, Türk milliyetçiliğinin duygusal temellerinin ve tepkiselliğinin anlaşılması açısından bir çıkış noktası özelliği gösterir.

Böyle bir bakış açısından korku, utanç ve öfke başta olmak üzere “Beyaz Lale”de duyguların kurgulanması Türk milliyetçiliği bağlamında ideolojik söylemin yoğunlaştırılması işlevini görür. Başka bir deyişle duygular okurun üzerinde eyleme dönük duygusal ve entelektüel etkiler yaratmak üzere tasarlanmıştır. ‘Öteki’ne yönelik bilinçsizliğin korkuya, korkunun utanca ve aşağılanmaya yol açacağının uyarısı da yapılmış olur. Korku, duygu ve düşüncede birlik olmak gerekliliğini, eylemsizliğin nasıl bir utancı doğuracağını ‘öğretir’. Utanç, ölümün bile son veremeyeceği bir duygu olarak ‘terbiye eder’ ve belirli bir kimlik biçimini ‘meşrulaştırır’. Öfke ise utançtan kaçınmak için ‘birleştirir’ ve kimliğin temel bileşenini oluşturur. Sonuç olarak Foucault, Ahmed ve Reddy’nin teorik çerçevesinden bakıldığında bu çalışma “Beyaz Lale”de duygular aracılığıyla nasıl bir rejim oluşturulduğunu, duyguların kitleleri özneleştirilen bir iktidar teknolojisi olarak ‘biz’ kimliğine yönelik bir ‘eğitim alanı’ yarattığını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede “Beyaz Lale” millî kimliği duygusal açıdan da inşa eden ve duyguların politik gücünü edebî ve ideolojik düzeyde görünür kılan kurucu metinlerden biridir.

Kaynaklar

- Afacan, Şeyma (2022). “Duygular Tarihi: Bir Ezber Bozma Alanı”, *Edebiyatın Duygu Haritası*. Ed. Esra Dicle, İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 13-40.
- Ahmed, Sara (2015). *Duyguların Kültürel Politikası*, Çev. Sultan Komut, İstanbul: Sel Yayınları.
- Argunşah, Hülya (2024). “Milliyetçilik ve Çatışma Alanı Olarak Kadın Bedeni: Beyaz Lale”, *Doğumunun 140. Yılında Ömer Seyfettin*, Ed. Merve Akbaş, İstanbul: İhlamur Akademisi, s. 131-149.
- Dicle, Esra (2022). “Sunuş”, *Edebiyatın Duygu Haritası*, Ed. Esra Dicle, İstanbul: Dergah Yayınları, s. 5-10.

- Foucault, Michel (2014). “Özne ve İktidar”, *Özne ve İktidar: Seçme Yazılar*, Çev. Osman Akınhay, Yay. Haz. Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 57-82.
- Gür, Murat (2020a). “Çağına Kapanan Gözler: Ömer Seyfettin’in Hikâyelerinde Toplumsal Uyku Hâli”, *Ömer Seyfettin*, Ed. Hülya Argunşah, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 337-344.
- Gür, Murat (2020b). “‘Beyaz Lale’de Milliyetçi Söylem, Eril Dil ve Öteki”, *Sonsuza Uzanan Ses: Ömer Seyfettin*, Ed. Hülya Argunşah, Abdullah Şengül ve Murat Gür, İstanbul: Dergah Yayınları, s. 490-508.
- Gür, Murat (2024). “Ömer Seyfettin Öykülerinde Kişi Kurguları 1: Ucubeler ve Canavarlar”, *Doğumunun 140. Yılında Ömer Seyfettin*, Ed. Merve Akbaş, İstanbul: İhlamur Akademi, s. 151-174.
- Houen, Alex (2020). “Introduction: Affect and Literature”, *Affect and Literature*, Ed. Alex Houen, Cambridge: Cambridge University Press, s. 1-30.
- Kılıç, Murat (2015). “Türk Milli Bilincinin ‘İlkah Devresi’: Balkan Savaşları”, *Yeni Türkiye* 68, s. 3394-3404.
- Ömer Seyfettin (2020). “Beyaz Lale”, *Hikâyeler 1*. Yay. Haz. Hülya Argunşah, İstanbul: Dergah Yayınları, s. 428-462.
- Reddy, William M. (2004). *The Navigation of Feeling: A Framework for the History of Emotions*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sayak, Bülent (2019). “Hegemonik Erkek(lik) ve Milliyetçilik İlişkisi Bakımından Ömer Seyfettin”, *Hece (Özel Sayı: Hikâyenin Türkçe Sesi Ömer Seyfettin)* 265, s. 362-374.
- Şengül, Abdullah (2025). “Anadil ile Çağa Tutunmak: Alphonse Daudet ve Ömer Seyfettin Hikâyelerinde Metinlerarası Yolculuk”, *Türk Edebiyatının Kutup Yıldızı: Ömer Seyfettin*, İstanbul: Kesit Yayınları, s. 219-237.